

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стеблюк С. В.

ВСТУП

Освіта в Україні функціонує на основі нової нормативно-законодавчої бази (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту» та ін.), яка спрямована на європейський вектор розвитку. Її метою є «всесічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»¹. Актуальним стає проблема формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, які є в тісному взаємозв'язку. У дослідженні нами акцентується увага на інклюзивній освіті, яка забезпечує рівний доступ особистості як до здобуття освіти, так і до суспільного життя. Успішній навчальній діяльності дитини з особливими освітніми потребами сприятиме низка чинників, з-поміж яких особистісно орієнтований підхід. Основна суть його полягає у забезпеченні принципу дитиноцентризму.

Нові умови освітнього процесу активізували пошуки учених, практиків до застосування інноваційних технологій навчання, ігрових зокрема. Це питання стало предметом дослідження низки науковців: Н. Бібік, А. Веремчук, Л. Галенко, А. Колупасової, С. Литвинової, С. Миронової, В. Синьова, Н. Софій, О. Хом'як та ін. Відтак, А. Веремчук та О. Хом'як розкрили технології індивідуалі-

¹ Про освіту. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

зації освітнього процесу; спільного викладання в інклюзивному класі; технології подолання навчальних і поведінкових труднощів; адаптації освітнього середовища. Колективом авторів (О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола) описано ігрові, інформаційно-комунікаційні, інтерактивні, проектні, арт-терапевтичні, комунікативні, здоров'язбережувальні, квестові технології навчання. Види ігор в інклюзивному освітньому середовищі досліджуються В. Голуб, Н. Голуб. Ученими зазначається, що «у молодших школярів гра ще залишається домінуючим видом діяльності, тому навчання через гру більше зацікавлює учнів і дає вагоміші результати. В умовах інклюзивного навчання ефективними будуть сюжетно-рольові та творчо-рольові ігри, які мотивують до спілкування та розвивають зв'язне мовлення. Водночас для формування виразності мовлення, правильного темпу та дикції доцільнішими будуть дидактичні ігри. Доречним буде застосування розвивальних, комп'ютерних ігор, мультимедійних презентацій, що дозволить використовувати поряд з традиційними педагогічними технологіями новітні пошукові»². Види та методика проведення дидактичних ігор у початковій школі знайшли своє відображення у дослідженні О. Хоми. З-поміж них учена виокремлює ігри: «на формування розумових операцій (аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення); на розвиток зв'язного мовлення; на складання діалогу; ігри-інсценізації; ігри-конструювання, рольові ігри з елементами сюжету. У навчальному процесі ця діяльність має форму ігрових ситуацій, ігрового прийому, ігрової вправи». В аспекті нашого дослідження важливим для нас стала добірка авторкою ігор та опис алгоритму їх проведення: «Український віночок», «Знай свій рідний край», «Листоноша приніс пошту»³ та інші.

² Голуб В., Голуб Н. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, (1). С. 177–178. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2021.228837>

³ Хома О. М. Дидактична гра як один із засобів пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови в початковій школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. Суми, СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. С. 113, 116.

Такі ігри дають можливість 1) залучити усіх учнів до участі у навчальній діяльності; 2) пізнати засобом слова навколишній світ; 3) формувати національно мовленнєву особистість – громадянина-патріота України.

На наш погляд, у початковій ланці саме гра є тим інструментом, що мотивує до навчальної діяльності, ураховує можливості участі у ній кожної дитини, об'єднує молодших школярів в учнівський колектив.

Метою нашого дослідження є з'ясування шляхів реалізації особистісно орієнтованого підходу у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями засобами ігрових технологій у початковій школі.

1. Особливості навчання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі

Логіка нашого дослідження вимагає, у першу чергу, з'ясування психолого-педагогічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. За формулюванням Ю. Шевченко, «порушення інтелекту – це виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок дифузного органічного пошкодження кори головного мозку. Терміном «діти з порушеним інтелектом» позначається стійко виражене зниження пізнавальної діяльності дитини, що виникає на основі органічного ураження центральної нервової системи. Це якісні зміни всієї психіки, всієї особистості в цілому, що стали результатом перенесених органічних ушкоджень центральної нервової системи; така атипія розвитку, при якій страждає не лише інтелект, але й емоційно-вольова сфера»⁴. У дітей з порушеним інтелектом розвиток емоційної сфери проявляється незрілістю, яка характеризується тим, що у них відсутня жвавість, яскравість емоцій, низький рівень домагань, поверхневі та примітивні емоційні реакції, недостатність позитивних переживань, у них менше проявів життєрадісності, а частіше проявляються емоції страху і гніву. У навчально-методичному виданні «Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку» С. Трикоз, Г. Блеч подають загальну характеристику таких дітей. Основними показниками психічного розвитку є: розвиток пізнавальної сфери (сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення) та мовлення; формування системи особистісних відносин

⁴ Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3. С. 43.

(емоцій, потреб, мотивів тощо); оволодіння діяльністю (предметно-практичною, ігровою, навчальною, трудовою тощо). Діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються особливим розвитком пізнавальної діяльності, якому притаманний недостатньо високий рівень довільної уваги (здатності зосередитися на тому чи іншому завданні), стійкості у сприйманні та аналізі явищ навколишньої дійсності; обмеження уваги. Як позитивні, так і негативні емоції такої дитини характеризуються безпосереднім активним проявом у поведінці (бурхливий прояв радості і невдоволення, незалежно від обставин). Можна спостерігати певну обмеженість потреб дитини, особливо пізнавальних, а також тих, що викликають її інтерес до діяльності. Діти з інтелектуальними порушеннями успішно оволодівають практичними діями (особливо трудовими) внаслідок цілеспрямованого навчання та виховання⁵.

А. Колупаєва сконцентрувала увагу на інших особливостях дітей з інтелектуальними порушеннями. «Навчальна сфера. Таким учням однаково складно вивчати більшість предметів. Це суттєва відмінність, що існує між порушеннями розвитку (порушенням інтелектуального розвитку) і труднощами в навчанні. В учнів із труднощами у навчанні помітні розбіжності між результатами тестів на рівень розумового розвитку і тестів навчальних досягнень. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку зазвичай погано вивчають більшість навчальних предметів; учні з труднощами в навчанні часто мають труднощі в конкретних сферах навчання. Фізична сфера. Зовнішній вигляд деяких учнів з інтелектуальними порушеннями розвитку не відрізняється від вигляду їхніх однолітків, крім тих випадків, коли ці порушення супроводжуються одночасним порушенням фізичного розвитку. Поведінкова сфера. Часто дитина з інтелектуальними порушеннями демонструє соціально неприйнятну поведінку, соціально й емоційно незріла. Неадекватна, непристойна поведінка таких дітей може призвести до певної соціальної ізоляції. У деяких дітей з тяжким і дуже тяжким порушенням розвитку спостерігаються проблеми з навичками самостійного життя (одягання, прийом їжі, дотримання особистої гігієни тощо). Зазвичай вони потребують допомоги та підтримки впродовж усього свого життя. Деяким учням також потрібне спеціальне навчання із застосуванням пристосованих пристроїв. Комунікаційна сфера. Діти з інтелектуальними порушеннями

⁵ Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. с. 8.

завичай мають затримку розвитку мовленнєвих і комунікаційних навичок. У деяких учнів можуть виникати труднощі з висловлюванням думок (особливо це стосується дітей з дуже тяжкими порушеннями). Майже в усіх дітей обмежені можливості висловлення думок або розуміння оточуючих. Багато які з них не говорять або використовують жести для комунікації, вони часто не відповідають на заохочення до спілкування»⁶. Виходячи з цього, особистісно орієнтоване навчання є важливою умовою педагогізації освітнього процесу у класах з інклюзивним навчанням.

Педагогічні засади роботи з дітьми з ООП, в тому числі з інтелектуальними порушеннями, що навчаються у інклюзивному класі, сформульовані Концепцією Нової української школи, Державним стандартом початкової освіти. У Пораднику для вчителя за редакцією Н.Бібік визначено ідеологію дитиноцентризму, на якій заснована особистісно орієнтована модель освіти; подано стратегію співпраці вчителя, асистента вчителя, що супроводжує дитину в освітньому процесі. Практика спільного викладання трактується ученою у такому ракурсі: «Один викладає, інший допомагає. Цей підхід також відомий як «основний і допоміжний вчитель», застосовується досить часто, оскільки є відносно простим і не потребує багато часу для спільного планування. Ця форма спільного викладання передбачає, що основний учитель визначає навчальний зміст, методи навчання, навчальні види діяльності для усіх учнів, у тому числі й учнів з особливими освітніми потребами. Допоміжний вчитель (асистент вчителя) надає підтримку окремим учням, проводить навчальні заняття з малими групами тощо.

Паралельне викладання. Ця форма спільного викладання передбачає спільну відповідальність за процеси планування і викладання, яке проводиться обома вчителями паралельно з половиною класу – навчальний зміст залишається одним, хоча методи викладання можуть бути різними.

Диференційоване викладання. При цьому підході більшість учнів працює у складі великої групи, а окремі учні працюють у малих групах (для отримання індивідуальної підтримки). Викладання в команді. У процесі командної роботи обидва вчителі спільно планують навчальний час, визначають навчальний зміст, організацію уроків, стратегії навчання та управління класом.

⁶ Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. С. 80–81

Основний учитель і асистент вчителя одночасно проводять навчання з усім класом – у той час, як один вчитель пояснює або представляє навчальний матеріал, інший може демонструвати слайди чи інші навчальні матеріали»⁷.

Опис стратегій навчання дітей у інклюзивному класі знайшли своє відображення у посібнику А. Колупасової «Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі». Моделі та стратегії навчання дітей з інтелектуальними порушеннями передбачають особливу діяльність команди супроводу, в яку задіяні вчитель та асистент учителя. Діяльність асистента вчителя регламентована нормативно-законодавчою базою України, зокрема Постановою КМУ від 15.09.2021 № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», Примірним положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти та ін. Специфікою педагогічної діяльності асистента учителя є супровід учня в освітньому процесі, складання індивідуальної програми розвитку дитини, модифікація чи адаптація змісту навчання, урахування рекомендації інклюзивно-ресурсного центру. Вкрай важливе значення має визначений рівень підтримки дитини.

Перший рівень надається закладом освіти. Для цього створюється команда супроводу, яка ухвалює рішення про надання дитині першого рівня підтримки та складає індивідуальну програму розвитку (ІПР). Таке підтримання здійснюється ресурсами самого закладу. Тут не передбачено створення інклюзивного класу та відкриття ставки асистента вчителя. Кількість таких дітей у класі не обмежена. Додаткове фінансування не виділяється.

Починаючи з другого рівня, з'являються підстави для створення інклюзивного класу та введення посади асистента вчителя. Окрім того, з цього рівня обов'язково потрібно складати не лише індивідуальний план розвитку, як і на першому рівні, але й індивідуальну навчальну програму.

Діти на другому рівні можуть потребувати додаткового обладнання та матеріалів (дозволяється витратити 10% від загальної суми фінансової підтримки), а також додаткових корекційних занять (не більше 2 на тиждень). У класі може бути не більше 3 дітей із другим рівнем підтримки.

⁷ Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. С. 157–158.

Третій рівень вважається помірним ступенем прояву труднощів, тому в класі може бути не більше двох таких дітей. Окрім асистента педагога, спеціалісти можуть рекомендувати забезпечити асистента дитини. На закупівлю додаткового обладнання використовується до 20% фінансування, а корекційних занять таким дітям призначають до 4 на тиждень. Тут, як і на другому рівні, дитина може потребувати адаптації навчальної програми.

Четвертий та п'ятий рівні – найскладніші. У класі може навчатися лише одна дитина з труднощами тяжкого (4-й) або найтяжчого (5-й) ступенів. В обидвох випадках дитина потребує асистента дитини, а також адаптації чи модифікації навчальних програм, а іноді – і результатів навчання. На додаткові засоби навчання можна витратити до 35% коштів.

На 4-му рівні передбачено до 6 корекційних занять на тиждень. На п'ятому – 8, до того ж тут дозволено використовувати альтернативні та спеціальні методи навчання, проводити заняття із самообслуговування тощо.

Школа, за рішенням команди супроводу із залученням представника ІРЦ та погодженням із батьками, може змінювати рівень підтримки в межах одного суміжного рівня, якщо вирішить, що це піде на краще дитині. Першого рівня це не стосується⁸.

Безперечно, важливим кроком модернізації початкової освіти стало застосування інноваційних технологій навчання, з поміж яких іграва. Її застосування уможлиблює:

- 1) диференціацію освітнього процесу у класі з інклюзивним навчанням;
- 2) інтерес та мотивацію до навчання;
- 3) особистісно орієнтований підхід до навчання, виховання та розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

Отже, нами розкрито особливості навчання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі. Наступним етапом дослідження стало з'ясування специфіки особистісно орієнтованого підходу та ролі дидактичної гри у ньому.

⁸ Рівні підтримки для дітей з ООП: що змінюється та які виклики. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/articles/rivni-pidtrymky-dlya-ditej-z-ooop-shho-zminyuyetsya-ta-yaki-vyklyky/>

2. Особистісно орієнтований підхід у ігровій діяльності учня з інтелектуальними порушеннями

У науковому обігу вживаються терміни «особистісно орієнтована технологія» та «особистісно орієнтований підхід». На перший погляд, ці поняття є ідентичними, проте різняться своєю суттю. Завданнями особистісно орієнтованої технології навчання за О. Савченко є:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» індивідуальний досвід дитини;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя⁹.

Натомість особистісно орієнтований підхід за О. Дубасенюк – це «базова ціннісна орієнтація педагогічної системи загалом і педагога зокрема, що визначає позиції у взаємодії із суб'єктами процесу формування особистості. У рамках визначених концептуальних положень особистісно орієнтований підхід постає основоположним елементом системи педагогічної освіти, конструювання якої передбачає проблемний, комплексний вплив на особистість з урахуванням індивідуальних, вікових та особистісних особливостей суб'єктів освіти і базується на принципах природовідповідності, гуманності, самовизначення, індивідуальної творчої самореалізації»¹⁰.

Нами розглядається особистісно орієнтована технологія навчання як взаємопов'язана діяльність учителя та учня на основі педагогіки партнерства; особистісно орієнтований підхід як педагогічний процес та стратегію.

Особистісно орієнтований підхід у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями формуємо як стратегію навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, що включає загальнодидактичні принципи навчання та принципи інклюзивної освіти, інноваційні методи, які ураховують можливості,

⁹ Савченко О. Я. Особистісно орієнтовне спілкування. Навчання і виховання учнів 3 класу. К.: Поч. школа. 2004. С. 12-18.

¹⁰ Дубасенюк О.А. Засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 18.

здібності та нахили дитини з метою її успішної навчальної діяльності та соціалізації. З-поміж цього ми виокремлюємо інноваційні методи навчання, зокрема ігрові. Це пояснюється тим, що: 1) адаптаційно-ігровий період у навчанні молодших школярів визначений Концепцією «Нова українська школа»; 2) ігрова діяльність є домінантною у освітньому процесі учнів.

Перевагами ігрових технологій визначено: підвищення рівня пізнавальної активності та пізнавального інтересу школярів; реалізація «ситуації успіху» в школі; розширення світогляду учнів та власного життєвого досвіду; забезпечення реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання; врахування інтересів, потреб, уподобань, рівня розвитку, індивідуальних особливостей школярів; підвищення рівня мотивації до засвоєння знань, умінь та навичок, формування позитивного ставлення до активної творчої навчально-пошукової діяльності; розвиток пізнавальних процесів: пам'ять, мислення, увага, уява; створення сприятливого психологічного мікроклімату в учнівському колективі, запобігання виникненню психологічних проблем, що виникають у поведінці людини, у навчанні, у взаєминах з однолітками; розвиток інтелектуальних здібностей та творчого потенціалу учнів; забезпечення активної взаємодії в учнівському колективі; всебічний гармонійний розвиток особистості; розвиток комунікативних навичок спілкування, вміння знаходити компроміси; засвоєння правил поведінки в різних ситуаціях повсякденного життя; розвиток почуття відповідальності за доручену справу тощо¹¹.

З метою досягнення успіхів в освітньому процесі початкової школи з інклюзивним навчанням необхідно враховувати:

1) час, протягом якого дитина може концентрувати увагу (5–7 хв., 15 хв.);

2) зручність (давати дитині можливість визначити, в яких умовах їй зручніше працювати: в ресурсній кімнаті, класі/групі тощо);

3) відволікання (визначати місце і умови роботи, за яких дитина мінімально відволікається на сторонні подразники; слідкувати, щоб увага була сконцентрована на матеріалах уроку/заняття);

¹¹ Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика* : матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 рік. ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С.91–94.

4) рівень шуму (визначати робоче місце здобувача освіти поруч із учителем/вихователем, асистентом або лідером групи, щоб уникати шуму);

5) вибір матеріалів (розташовувати в центрі тільки ті матеріали, що стосуються теми, завдання; використовувати засоби навчання, які сприяють соціальному та емоційному розвитку дитини);

6) створення сприятливої атмосфери (ранкові зустрічі, святкування досягнень дитини, визначення учня «дитиною дня», нагородження призами)¹².

В умовах закладу загальної середньої освіти, за Л. Прядко, необхідно враховувати такі чинники: командний підхід; вивчення потенційних можливостей дитини з ООП; застосування адекватних і ефективних технологій навчання; задоволення індивідуальних освітніх потреб дітей; педагогічно правильної педагогічної підтримки дітей з ООП та їх батьків; співпрацю з батьками; створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі^{там же}.

З-поміж цих чинників нами зацентована увага на ефективних технологіях навчання, зокрема ігровій.

Особливості застосування ігор у освітньому процесі знайшли своє відображення у працях І. Дичківської, Т. Докучини, О. Дубасенюк, А. Колупаєвої, Н. Кудикиної, А. Кузьмінського, А. Нісімчук, С. Миронової, В. Паламарчук, О. Пометун та ін. Дидактичні ігри дослідниками розподіляються на різні види:

1. Настільні друковані, словесні, ігри з предметами (Т. Докучина)¹³

2. Ігри-подорожі, ігри-доручення, ігри-припущення, ігри-загадки, ігри-бесіди, ігри з відшукуванням предметів, їх особливістю є несподівана поява і зникнення предметів, сюжетно-рольові дидактичні ігри (О. Коржанюк)¹⁴.

¹² Прядко Л. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / за заг. редакцією Г. Л. Єфремової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 302, 314.

¹³ Докучина Т. О. Індивідуальний підхід до проведення дидактичних ігор з дітьми з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. Вип. № 9. 2017. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/dokuchina-to-individualnij-pidhid-dopovedennja-didaktichnih-igor.html>

¹⁴ Коржанюк О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвиткової роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку. Кам'янець-Подільський, 2012. 36 с.

3. Ігри-подорожі, ігри-доручення, ігри-припущення, ігри-загадки, ігри-бесіди (Л. Чосік, С. Мандзюк)¹⁵.

Різномайття дидактичних ігор засвідчує актуальність їх застосування у початковій школі, що зумовлено особистісно орієнтованим підходом. Їх використання залежить від навчального предмету, мети та завдань уроку. Гра передбачає дотримання умов, змісту та алгоритму проведення.

Умовами проведення дидактичної гри є:

– сюжет, правила гри мають відповідати інтелектуальним можливостям дитини;

– у грі повинно бути достатнє матеріально-технічне забезпечення, використовуватись різна наочність для полегшення розуміння;

– пояснення правил гри має бути чітким, доступним для розуміння дітей;

– вчитель має переконатись чи зрозуміли учні правила гри, за необхідності повторити, поставити уточнююче запитання;

– вчитель має контролювати правильність виконання завдань та правил гри, за необхідності слід надавати учневі допомогу різного рівня;

– під час підведення підсумків слід обов'язково стимулювати учнів до обговорення, висловлювання критичних суджень;

– у процесі гри важливо підтримувати пізнавальну активність учнів, створювати ситуацію успіху, позитивну атмосферу та ін.¹².

У процесі навчання математики І. Толмачова, К. Олійник визначають такі умови: «органічне включення гри у структуру уроку; посилення її розвивальної спрямованості; вміле керівництво педагогом процесом ігрової діяльності; правильний добір та використання ігрового обладнання; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів; спрямованість гри на розвиток математичних навичок та математичних умінь; поступове зростання складності дидактичних ігор із урахуванням рівня навченості учнів і ступеня їх підготовленості; урахування індивідуальних та вікових особливостей учнів; зв'язок дидактичної гри з іншими видами

¹⁵ Чосік Л.Я., Мандзюк С.Я. Використання дидактичних ігор з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів з математики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2 (351), 2017. С. 42.

діяльності на уроці; урізноманітнення видів ігор у навчальному процесі тощо»¹⁶.

Проведення дидактичної гри передбачає дотримання певних етапів: формулювання мети та завдань, ознайомлення зі змістом, підготовка учасників; проведення гри, аналіз, обговорення а оцінка результатів.

Однак, у процесі роботи із учнями з інтелектуальними порушеннями слід урахувати: дітям повідомляють не дидактичну задачу, а ігрове завдання, яке потрібно виконати впродовж гри: дійти до фінішу, зібрати всі картки, або, навпаки, залишитись без карток тощо; ігровий задум: подання стандартного завдання через незвичайну форму. ігрову атмосферу. Якщо на початку гри ведучій замість ігрового завдання пропонує дітям дидактичне, то всі переваги гри можна вважати зведеними до нуля, адже саме можливість перемогти, а не навчання збуджує інтерес до гри, викликає бажання діяти, активізує розумові процеси. Ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму. Щоб виконати ігрове завдання, дитина має здійснити певні ігрові дії, основою яких є змагання, несподіванки, очікування чогось, інші моменти, які веселять та збуджують інтерес. Без ігрових дій (кинути кубик, покрутити барабан, витягти картку навмання, щось відгадати, спіймати, помітити, швидко покласти тощо) виконання мети і стає сухим дидактизмом, а, отже, не приваблює дітей. Без ігрових дій гра втрачає ознаки гри: ведучій ставить запитання, діти відповідають, а в кінці такої гри ніхто й не пам'ятає, скільки було правильних відповідей. Важливо, щоб дії були не лише розважальними, але й доцільними, логічними та відповідали віковим та особливим можливостям дітей. Примітивні, прості або навпаки занадто складні дії не сприяють розвитку дітей, а можуть викликати в них байдужість та роздратування. Цікаві ігрові дії приховують від дитини складність виконання дидактичного завдання, а відтак, допомагають виконати розумові задачі, розв'язання яких поза грою буває неможливе¹⁷.

У процесі застосування дидактичних ігор слід урахувати можливості, здібності дитини з інтелектуальними порушеннями, яка навчається у інклюзивному класі. Формування пізнавальних

¹⁶ Толмачова І. М., Олійник К. О. Змістова характеристика дидактичної гри як методу навчання. *Молодий вчений*. № 2 (29) лютий, 2016. С. 346.

¹⁷ Картотека дидактичних ігор та вправ для дітей з ООП / Укладачі: Полупанова Я.М., Голошна С.М., Корольов М.Г. Дніпро, 2022. 33 с.

інтересів у дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається за певними етапами.

На першому етапі інтерес тісно пов'язаний з цікавістю, викликається зовнішніми факторами: використанням нового і цікавого матеріалу, ігор, барвистою наочністю. На цьому етапі інтерес нестійкий, проте він все ж сприяє створенню позитивного ставлення до діяльності. На другому етапі виникає інтерес до процесу занять: письму, розв'язанням прикладів, читанню та ін. На третьому етапі інтерес проявляється безпосередньо до змісту досліджуваного матеріалу. Виникають прагнення і здатність застосовувати отримані знання на практиці. На четвертому етапі розвитку інтересу провідна роль належить творчій діяльності. Але ця діяльність належно не виражається, зважаючи на недорозвинення вищих форм мислення та пізнавальних потреб¹⁸. Методика використання гри за участю дитини з інтелектуальними порушеннями має включати: «доступність сюжету і рухів для учнів, відповідність їхнім інтересам, відповідність виду і змісту гри навчальній програмі предмета, темі уроку, психофізичним і віковим особливостям дітей. Проведення підготовки до гри має включати пояснення правил, сюжету. На перших етапах гри обов'язкова участь учителя у грі, пізніше – його керівництво грою, допомога учням у створенні сюжету, розподілі ролей»¹⁹.

Сьогодні вчителями-практиками, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру розроблено дидактичні ігри, що рекомендуються для застосування у освітньому процесі. Як приклад, ігри для розвитку пам'яті²⁰.

Гра «Малюнок по пам'яті». Видайте дитині аркуш паперу й олівець. Педагог показує яку-небудь картинку протягом приблизно 30 секунд. Учень її запам'ятовує і перемальовує на листок. Бажано, щоб малюнки були намальовані тільки простим олівцем (це для початку), а зображення на них було простим (наприклад, квадрат). Безумовно, необхідно ускладнювати завдання. Для цього можна:

1. Показувати для відтворення кілька малюнків відразу.
2. Ускладнювати самі малюнки.

¹⁸ Тарасова В. В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту : навчально-методичний посібник. Харків : 2017. 125 с.

¹⁹ Чеботарьова О. В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. С. 67.

²⁰ Ігри для розвитку пам'яті у дітей. URL: <http://pivdenne-irc.pp.ua/igry-dlya-rozvytku-pam-yati-u-ditej/>

3. Дати фарби або кольорові олівці і показувати кольорові малюнки.

4. Показувати не конкретні (малюнок стільця), а абстрактні (лінія зигзаг) зображення.

Гра «Піктограми». Слід починати з коротких речень, добре зрозумілих дитині, наприклад: кішка п'є молоко; книжка лежить на столі; капуста росте на городі; дівчинка сміється. Піктограми малює вчитель. Потім діти за його малюнками відтворюють речення.

Ігри на розвиток мислення²¹.

Гра «У кого більше доказів»

Мета: розвиток логічного мислення, зв'язного мовлення.

1. Знайдіть аргументи та контраргументи: Читати корисно, тому що... Сваритися погано,... Краще мати багато друзів,... Мати собаку – це чудово,.. Одягатися краще швидко, .. Дивитися довго телевізор шкідливо, ...

2. Я хочу

Гратися цілий день

З'їсти 3 кг цукерок

Піти пізно ввечері гуляти

Ходити в гості кожний день

Мені не можна

З'їсти морозиво.

Заболить горло.

Дидактичні ігри на розвиток уяви ^{там само}

Гра «Перетворення»

Мета: розвиток уяви, самовираження за допомогою метафоричних засобів.

Педагог пропонує закінчити речення.

Якби я був книжкою, то я був би ... (віршем, малюнком)

Якби я був явищем природи, я був би...

Якби я був дорослим, то я був би...

Якби я був найрозумнішим, я став би...

Таким чином, нами розглянуто специфіку особистісно орієнтованого підходу у навчанні дітей та ролі ігрових технологій у них.

²¹ Ігри та вправи на розвиток мислення. URL: <https://pulyny.irc.org.ua/news/14-47-34-04-08-2020/>

3. Практичне застосування дидактичних ігор в інклюзивному освітньому середовищі

У процесі дослідження проблеми реалізації особистісно орієнтованого підходу у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями засобами ігрових технологій наша увага спрямувалася на ігри когнітивного змісту. Вони забезпечують реалізацію таких розумових дій:

- 1) аналізувати чи синтезувати певний об'єкт, явище;
- 2) знаходити спільні та відмінні риси предметів;
- 3) порівнювати, групувати, класифікувати предмети за певними ознаками;
- 4) формулювати висновки.

Дидактична гра сприяє: розвитку мовлення дітей за рівнями – лексичним вимовним, на рівні словосполучення, речення, текстовим; ознайомленню з навколишнім світом; формуванню ключових компетентностей, загальнолюдських та демократичних цінностей. Рекомендуємо вчителю, асистенту вчителя орієнтовні дидактичні ігри.

Гра «Покажи «стільки ж», «більше», «менше». Мета: формувати математичну компетентність, розвивати логічне мислення. Матеріали гри: набір карток з числами і різні предмети.

Хід. Вчитель показує учням карточку з числом 3 і каже: «більше», учні показують 4, 5 і більше предметів, або карточку із зображенням більш як 3 предмети. Коли вчитель говорить: «стільки ж» і показує картку з числом 5, усі діти піднімають у руці 5 предметів, коли вчитель показує число 5 і каже: «менше», учні показують 2–3 предмети і т. д.

Гра «Багато – мало». Мета: формувати вміння аналізувати, порівнювати предмет. Матеріал гри: у кожного учня на парті лічильні палички, геометричні фігури, малюнки із зображенням різної кількості предметів.

Хід. Вчитель показує малюнок з певною кількістю предметів. Школяр лічильними паличками повинен дібрати кількість більшу, меншу визначеного. Цю гру можна ускладнити.

Гра «Вгадай слово» (робота з малюнками). Мета: формувати мовну компетенцію, розвивати зв'язне мовлення. Матеріали гри: малюнки.

Хід. Педагог називає кілька ознак предмета, доки дитина не відгадає і не знайде відповідний малюнок із зображенням предмета.

Пропоновані характеристики:

- 1) Червоне, смачне, солодке, кругле... (яблуко).

2) Довговухий, полохливий, прудконогий... (заєць).

3) Хижа, руда, хитра, пухнаста... (лисиця).

Гра «Телефон». Мета: удосконалювати вміння складати речення, розвивати діалогічні уміння та культуру мовлення. Матеріал: макет телефона.

Хід. Діти один одному говорять певну інформацію за визначеною темою, запитують те, що їх цікавить, а потім узагальнюють сказане: Оленка попросила, щоб я дав їй книгу. Василь запропонував мені стати друзями.

Гра «Ланцюжок». Мета: розвивати здатність визначати зв'язки між предметами; створювати нові образи з окремих елементів.

Хід. Учню потрібно скласти речення, обов'язково використавши названі педагогом три слова, які зв'язані за змістом.

Гра «Аналогія». Мета: формувати здатність швидко знаходити аналогії між різними, не схожими один на одного предметами; оцінювати їх з точки зору наявності чи відсутності у них заданих ознак; переключатися з одного об'єкта на інший.

Хід. Дитині необхідно назвати якомога більше предметів, що володіють заданими ознаками і з цієї точки зору схожих на два-три названих педагогом предмета. Наприклад: «Назвіть предмети, які виконують дві протилежні функції».

Гра «Культура мого народу». Мета: ознайомити молодших школярів з мистецтвом як засобом пізнання дійсності, розвивати зв'язне мовлення, формувати громадянську компетентність. Матеріали: репродукція картини.

Хід. Учням рекомендується картина вітчизняного художника, із «торбинки слів» вони добирають ті, які описують її зміст. Завдання можна ускладнити: скласти речення, текст тощо.

Гра «Виправ помилку». Мета: закріпити вміння позначати різні кількості предметів відповідною цифрою. Матеріал гри: презентаційний.

Хід. Учитель (асистент учителя) презентує кілька груп предметів. Діти допомагають стрілочками з'єднати кожен предмет з відповідною цифрою. Вчитель має можливість змінювати цифри місцями. Наприклад, підставляє до групи з трьох предметів цифру 4, а до групи з чотирьох предметів цифру 2. Дитина повинна виявити помилки. Кількість і складність завдань зростають відповідно до вікових особливостей учня. Розташування груп предметів і цифр може бути змінено, додано або видалено 1-2 предмета.

Легоконструювання. Мета: розвивати моторику рук, логічне мислення, формувати соціальну, мовленнєву, математичну компетентності. Матеріал: лего-конструктор.

Хід. За завданням учителя, асистента вчителя учні моделюють предмети, букви тощо. Наприклад:

1. З цеглинок лего-конструктора змодельовати букву (у букварний період навчання грамоти, 1 клас).

2. Побудувати хатинку, де житимуть цифри. Вставити в цю хатинку цифри – 1, 4, 7.

3. Скласти трикутник червоного кольору, порахувати кількість цеглинок у ньому.

4. Пофантазувати і скласти робота майбутнього.

Як показало наше дослідження, застосування ігор у класах з інклюзивним навчанням урізноманітнює освітній процес, викликало інтерес до теми, що вивчалася, диференціювало добірку вправ та завдань, активізувало дитину з інтелектуальними порушеннями до навчальної діяльності, сприяло розвитку зв'язного мовлення та формуванню ключових компетентностей. Проте відмітимо, що під час їх проведення необхідна часткова, повна підтримка асистента вчителя, повторне роз'яснення правил гри. За результатами її моделювання важливо створити ситуацію успіху.

У процесі дослідження нами розроблено методичні рекомендації вчителю, асистенту вчителя щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу засобами ігрових технологій.

1. Вивчити особливості дитини з інтелектуальними порушеннями, її когнітивної сфери, захоплень. Це дасть можливість дібрати систему корекційно-розвиткових завдань, з-поміж яких й ігрові. Системна співпраця з батьками, як з членом команди психолого-педагогічного супроводу, уможливіє виконання індивідуальної програми розвитку учня.

2. Створити емоційне налаштування дитини з ІП на організацію й виконання навчальних завдань на уроці. До прикладу, рекомендуємо застосування методу «крок вперед» – учневі пропонують разом з асистентом учителя написати про успіхи у навчанні, ігровій діяльності й розмістити їх у власне «Портфоліо». Команді психолого-педагогічного супроводу така інформація буде корисною для індивідуалізації навчання, для учня – стимулом досягнення успіху.

3. Уникати у процесі гри елементів змагальності. Заохочення найменших успіхів, побудова відносини з учнями на позитиві – в основі особистісно орієнтованого підходу у навчанні.

4. Застосовувати прийоми імітації, підказки, показу артикуляції, предметів, дій, конструювання, моделювання та ін.

5. Об'єднувати учнів у групи із застосуванням інтерактивних технологій. Наприклад, застосування леґо-конструктура дасть можливість диференціювати завдання і дібрати спеціальне для групи, в якій працює дитина з інтелектуальними порушеннями разом з асистентом учителя. Робота в групах залучає дітей до обговорення, у тому числі й дитини з ІІ, й дає можливість кожному проявити ініціативу, самостійність. Учні вчать узагальнювати, порівнювати, аналізувати.

6. Використовувати підказки вчителя, асистента вчителя у процесі проходження гри. Види підказок нами взято за дослідженням Л.Прядко¹². Повна підказка або фізична (повністю спрямовує дитину рукою). Наприклад, тримає руку дитини в своїй руці і повністю виконує дію (написання літери). Часткова підказка (виконання частини загальної дії). Наприклад, виконує частину дії, написання букви або підштовхує руку до дії. Жест (підказка правильної реакції жестом). Наприклад, постукування по правильній відповіді, вказівний жест (підказує картинку з прописом букви). Моделювання (демонстрація того, що учень має зробити). Наприклад, учитель виконує дію (написання букви), учень повторює подібну дію (написання букви). Позиційна підказка (правильна відповідь розташована найближче до дитини). Наприклад, правильна відповідь правопису букви серед інших букв розташована найближче до дитини. Вербальна підказка (словесна інструкція). Наприклад, напиши букву. Часткова вербалізація (непряме висловлювання, що спонукає до діяльності). Наприклад, що слід зробити? Узагальнення (учень самостійно виконує завдання). Наприклад, учень виконує завдання без підказок. Навчання без помилок складає систему підказок від більшого до меншого, що означає початкове надання підказок з нульовою затримкою в часі, тобто негайно, і поступове усунення підказок для формування самостійних реакцій.

7. Спрямовувати дитину на висловлення власної позиції, забезпечувати рефлексію. Асистент учителя пропонує звернення: «Ти погоджуєшся з думкою...?», «Чи вважаєш ти так само як...?» та ін. Рефлексія має бути спрямована на спостереження своїх дій, висловлювань; осмислення своїх суджень, вчинків з огляду на їх відповідність меті діяльності.

8. Визначати місце проведення дидактичної гри у структурі уроку, добирати відповідно до його теми, мети та завдань.

ВИСНОВКИ

Таким чином, нами розглянуто реалізацію особистісно орієнтованого підходу засобами ігрових технологій. Вивчено праці учених до визначення ключових понять і узагальнено власне бачення: особистісно орієнтована технологія навчання – це взаємопов’язана діяльність учителя та учня на основі педагогіки партнерства; особистісно орієнтований підхід – педагогічний процес та стратегія. Особистісно орієнтований підхід у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями формулюється як стратегія навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, що включає загальнодидактичні принципи навчання та принципи інклюзивної освіти, інноваційні методи, які ураховують можливості, здібності та нахили дитини з метою її успішної навчальної діяльності та соціалізації. Визначено переваги ігрових технологій: підвищення рівня пізнавальної активності та пізнавального інтересу школярів; реалізація «ситуації успіху»; розширення світогляду учнів та власного життєвого досвіду; забезпечення реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання; врахування інтересів, потреб, уподобань, рівня розвитку, індивідуальних особливостей школярів; підвищення рівня мотивації до засвоєння знань, умінь та навичок, формування позитивного ставлення до активної творчої навчально-пошукової діяльності та ін. Наведено алгоритм проведення окремих дидактичних ігор та вказано їх ефективність у класах з інклюзивним навчанням для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Розроблено методичні рекомендації вчителю, асистенту вчителя щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу засобами ігрових технологій.

АНОТАЦІЯ

У науковій праці розкрито теоретичні засади реалізації особистісно орієнтованого підходу засобами ігрових технологій у класах з інклюзивним навчанням. Розглянуто нормативно-законодавчу базу з розвитку освіти в Україні, вивчено доробки дослідників з означеної проблеми. Закцентована увага на ключовому понятті «особистісно-орієнтований підхід» та сформульовано власну візію терміну відповідно до теми. Особистісно орієнтований підхід

у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями –це стратегія навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, що включає загальнодидактичні принципи навчання та принципи інклюзивної освіти, інноваційні методи, які ураховують можливості, здібності та нахили дитини з метою її успішної навчальної діяльності та соціалізації. Закцентована увага на важливості застосування ігрових технологій навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в початкових класах з інклюзивним навчанням. З’ясовано умови, етапи, види дидактичних ігор та алгоритм їх проведення. Автором подано окремі дидактичні ігри, їх мету застосування та хід проведення, з-поміж яких: «телефон», «аналогія», «кланцюжок», легоконструювання та ін. Результати дослідження показали, що застосування ігор у класах з інклюзивним навчанням урізноманітнює освітній процес, викликало інтерес до теми, що вивчалася, диференціювало добірку вправ та завдань, активізувало дитину з інтелектуальними порушеннями до навчальної діяльності, сприяло розвитку зв’язного мовлення та формуванню ключових компетентностей. Відмічено, що під час їх проведення необхідна часткова, повна підтримка асистента вчителя, повторне роз’яснення правил гри.

Розроблено методичні рекомендації вчителю, асистенту вчителя щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу засобами ігрових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Голуб В., Голуб Н. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. 1. С. 171–182. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2021.228837>
3. Хома О. М. Дидактична гра як один із засобів пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови в початковій школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми, СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. С. 111–121.
4. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, № 3, 2020. С. 36–46.

5. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

6. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

7. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

8. Рівні підтримки для дітей з ООП: що змінюється та які виклики. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/articles/rivni-pidtrymky-dlya-ditej-z-oor-shho-zminuyetsya-ta-yaki-vyklyky/>

9. Савченко О. Я. Особистісно орієнтовне спілкування. Навчання і виховання учнів 3 класу. К. : Початкова школа. 2004. С. 12–18.

10. Дубасенюк О.А. Засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–40.

11. Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика* : матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 рік. ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С. 91–94.

12.Прядко Л. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія. За заг. редакцією Г. Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 297–315

13.Докучина Т. О. Індивідуальний підхід до проведення дидактичних ігор з дітьми з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. Вип. № 9. 2017. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/dokuchina-to-individualnij-pidhid-doprovedennja-didaktichnih-igor.html>

14. Коржанюк О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку. Кам'янець-Подільський, 2012. 36 с.

15. Чосік Л.Я., Мандзюк С.Я. Використання дидактичних ігор з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших

школярів з математики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. 2 (351). С. 42–44.

16. Толмачова І. М., Олійник К. О. Змістова характеристика дидактичної гри як методу навчання. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29) лютий. С. 344–347.

17. Картотека дидактичних ігор та вправ для дітей з ООП / Укладачі: Полупанова Я.М., Толошна С.М., Корольов М.Г., Дніпро, 2022. 33 с.

18. Тарасова В. В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту : навчально-методичний посібник. Харків : 2017. 125 с.

19. Чеботарьова О. В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 128 с.

20. Ігри для розвитку пам'яті у дітей. URL: <http://pivdenne-irc.pp.ua/igry-dlya-rozvytku-pam-yati-u-ditej/>

21. Ігри та вправи на розвиток мислення. URL: <https://pulyny.irc.org.ua/news/14-47-34-04-08-2020/>

Information about the author:

Stebliuk Svitlana Vasylivna,

Doctor of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Physical Rehabilitation

Uzhhorod National University

Pidhirna str., 46, Uzhhorod, 88000, Ukraine